

आदिवासी घटक कार्यक्रम अंतर्गत राबविण्यात
येणाऱ्या नाविन्यपूर्ण योजनांबाबत मार्गदर्शक
सूचना.....

महाराष्ट्र शासन

आदिवासी विकास विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांक: टीएसपी-२०२५/प्र.क्र.१३९/ कार्यासन-६

विस्तार इमारत, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक

मंत्रालय, मुंबई- ४०० ०३२

तारीख: २९ डिसेंबर, २०२५

संदर्भ -

शासन परिपत्रक, आदिवासी विकास विभाग, समक्रमांक दि. २० जून, २०१४

परिपत्रक

आदिवासी विकासाच्या दृष्टीने स्थानिक पातळीवर निर्मिती, तांत्रिक व प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार प्रदान करून संदर्भाधीन दि. २० जून, २०२४ च्या शासन निर्णयान्वये राज्यस्तरीय व जिल्हास्तरावर निश्चित केलेल्या समान योजनांमध्ये न बसणाऱ्या व स्थानिक गरजेनुसार आवश्यक असलेल्या योजना ह्या जिल्हा वार्षिक आदिवासी घटक कार्यक्रमांतर्गत नाविन्यपूर्ण योजना म्हणून राबविण्यात येत आहे. तसेच, या शासन निर्णयान्वये कोणत्या स्वरूपाच्या योजना नाविन्यपूर्ण योजना म्हणून राबविण्यात याव्यात अथवा राबवू नयेत, योजनेची निवड, प्रशासकीय व तांत्रिक मान्यता, योजनेचे संनियंत्रण व मूल्यमापन इत्यादी मुद्यांबाबत स्पष्टता करण्यात आली आहे. असे असून देखील दोन वर्षात पूर्ण न होणाऱ्या, मोठ्या खर्चाच्या योजना, खाजगी संस्थेसाठी सहाय्य/ खर्च, आवर्ती खर्चाच्या योजना, पदनिर्मिती किंवा करार पद्धतीने पदे भरणे व शासनावर कायमस्वरूपी दायित्व निर्माण करणारे खर्च अशा स्वरूपाच्या योजना ह्या नाविन्यपूर्ण योजनेमधून राबविण्यात येत असल्याचे शासनाच्या निर्दर्शनास आले आहे. तसेच, नाविन्यपूर्ण योजनेखाली निधी अर्थसंकल्पीत करून आर्थिक वर्षाच्या अखेरीस अन्य योजनांकडे निधीचे पुनर्विनियोजन करण्यात येत असल्याचे सुद्धा शासनाच्या निर्दर्शनास आले आहे. त्यामुळे नाविन्यपूर्ण योजनेच्या शासनाच्या मूळ उद्देशाकडे दुर्लक्ष होत आहे. तत्कालीन नियोजन आयोगाच्या (सध्याचा नीति आयोग) आदिवासी उपयोजनेच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार आदिवासी उपयोजनेच्या तरतूदी ह्या सर्वसाधारण आणि आदिवासीच्या विकासातील दरी भरून काढण्यासाठी करावयाच्या अतिरिक्त तरतूदी (Gap funding) आहेत. आदिवासी उपयोजना व सर्वसाधारण योजना भिन्न स्वरूपाच्या असून विविध श्वोतांद्वारे जिल्हास उपलब्ध होणाऱ्या निधीचे अभिसरण पद्धतीने (Convergence) नियोजन करणे अभिप्रेत आहे. या सर्व पार्श्वभूमीवर आदिवासी घटक कार्यक्रम अंतर्गत राबविण्यात येणाऱ्या नाविन्यपूर्ण योजनांच्या मार्गदर्शक सूचनांचा या परिपत्रकाद्वारे पुनरुच्चार करण्यात येत आहे:-

२. नाविन्यपूर्ण योजनांचे स्वरूप :-

नाविन्यपूर्ण योजनांचा उद्देश, उद्दिष्ट, अंमलबजावणी पद्धत, अंमलबजावणी यंत्रणा, लाभार्थी पात्रता व निवडीचे निकष, योजनेचा कालावधी इत्यादीबाबत स्पष्टता असणे आवश्यक आहे. त्याबाबतची पुरेशी खात्री जिल्हाधिकारी यांनी करणे आवश्यक आहे.

या २.०% निधीतून अनेक योजना न घेता एका वर्षात साधारणतः चार ते पाच योजना राबविण्याचे निश्चित करण्यात यावे.

३. या निधीतून प्रामुख्याने खालील स्वरूपाच्या योजना राबविण्यात याव्यात :-

- १) राज्यस्तरीय व जिल्हास्तरावर निश्चित केलेल्या समान योजनांमध्ये न बसणा-या व स्थानिक गरजेनुसार आवश्यक असलेल्या योजना.
- २) अशा योजनेतून जिल्हयांमध्ये कायम स्वरूपी मालमत्ता निर्माण होणे अपेक्षित आहे. तसेच नाविन्यपूर्ण योजनेमध्ये मानव विकास निर्देशांकात वाढ होईल याचाही विचार करण्यात यावा.
- ३) प्रत्यक्षपणे अशा योजनांतून लाभार्थ्यांना मोठ्या प्रमाणात सामुहिक लाभ मिळत असावा.
- ४) आदिवासी योजनांच्या प्रभावी व कार्यक्रम अंमलबजावणीसाठी उपाययोजना.
- ५) आदिवासी शाळेमधील शिक्षणाची गुणवत्ता वाढविण्यासाठी योजना.
- ६) आदिवासी उपयोजनेंतर्गत घेण्यात येवू शकणा-या काही योजनांची यादी विवरणपत्र-१ मध्ये दिली आहे.

४. या निधीतून खालील स्वरूपाच्या योजना कोणत्याही परिस्थितीत घेता येणार नाहीत.

- १) केंद्र, राज्य किंवा अन्य स्रोत अंतर्गतच्या योजनेतून अनुज्ञेय खर्च/बाबी.
- २) अन्य योजनांसाठी पूरक हिस्सा.
- ३) कार्यालयीन खर्चासंबंधीच्या योजना.
- ४) दुरुस्ती व देखभाल व योजनेतर खर्च.
- ५) वैयक्तिक अनुदान स्वरूपाच्या योजना.
- ६) दोन वर्षात पूर्ण न होणा-या योजना, मोठ्या खर्चाच्या योजना.
- ७) कोणत्याही स्वरूपाची वाहन खरेदी.
- ८) कार्यक्रम, समारंभ, उत्सव, मेळावा, खेळाच्या स्पर्धा, संमेलन इत्यादी बाबी.
- ९) खाजगी संस्थेसाठी कोणत्याही प्रकारचे सहाय्य/खर्च.
- १०) आवती खर्चासंबंधीच्या योजना.

- ११) ठराविक जाती/जमातीच्या समूहाच्या मालकीच्या धार्मिक जागेवरील कामे.
- १२) खाजगी जागेवर मालमत्तेच्या निर्माण करणा-या योजना.
- १३) पदनिर्मिती किंवा करार पद्धतीने पदे भरणे व शासनावर कायम स्वरूपी दायित्व निर्माण करणारे खर्च.
- १४) केंद्रवर्ती अर्थसंकल्प (Nucleus Budget) तसेच या योजनेतर्गत घेण्यात आलेल्या योजनांची द्विरुक्ती टाळावी.
- १५) कायदा व सुव्यवस्था संबंधित प्रकल्प अथवा योजना

५. योजनेची निवड, प्रशासकीय व तांत्रिक मान्यता:-

वरील परिच्छेद-३ व परिच्छेद-४ मध्ये नमूद केलेल्या अटींची पूर्तता करीत असलेल्या, तसेच स्थानिक गरजेनुरुप निवडलेल्या नाविन्यपूर्ण योजनांना जिल्हा वार्षिक आदिवासी उपयोजना समितीची मान्यता घेऊन त्याची अंमलबजावणी करावी. योजनेच्या पात्रतेबदल काही शंका असल्यास योजनेच्या सविस्तर माहितीसह प्रस्ताव जिल्हाधिकारी यांनी सोबत जोडलेल्या विवरणपत्र-२ मध्ये आदिवासी विकास विभागाकडे पाठवावा. आदिवासी विकास विभागाकडून प्रस्तावाची छाननी करून, शंका असल्यास संबंधित प्रशासकीय विभागाचे मत घेऊन योजनेच्या मंजूरीबाबत जिल्हाधिकारी यांना कळविण्यात येईल.

शासनामार्फत / जिल्हा वार्षिक आदिवासी उपयोजना समितीने मान्यता दिलेल्या योजनांना जिल्हाधिकारी प्रशासकीय मान्यता देतील. योजनेस आवश्यकतेनुसार तांत्रिक मान्यता देण्याची जबाबदारी संबंधित कार्यान्वयीन यंत्रणेची राहील. योजनेशी संबंधित असणा-या कार्यान्वयीन यंत्रणेमार्फत योजनेची अंमलबजावणी करण्यात यावी.

६. योजनेचे सनियंत्रण व मुल्यमापन :-

योजनेची अंमलबजावणी, सर्वेक्षण, मुल्यमापन, संनियंत्रण, प्रचार व प्रसिद्धी, साहित्य वाटपाच्या अनुषंगिक खर्च उदा. वाहतूक इत्यादी करिता योजनेच्या नाविन्यपूर्ण योजनेच्या एकूण निधीच्या ५ % अनुज्ञेय राहील.

नाविन्यपूर्ण योजनांचा एक वर्षांनंतर आढावा घेऊन समाधानकारक प्रगती असल्यास त्याबाबतचे सादरीकरण जिल्हा वार्षिक आदिवासी उपयोजना समितीसमोर सादर करून ती योजना पुढील वर्षी सुरु ठेवावी. योजनेची फलनिष्पत्ती समाधानकारक नसल्यास योजना त्वरीत बंद करण्याची कार्यवाही करावी. ज्या योजनेचा फायदा चांगल्या प्रकारे मिळत आहे व ती योजना राज्यव्यापी राबविणे योग्य वाटते. अशा सर्व नाविन्यपूर्ण योजनेबाबत जिल्हाधिका-यांनी एक सविस्तर अहवाल शासनास सादर करावा व त्यात योजनेतून प्रत्यक्ष झालेले फायदे इत्यादी बाबी सविस्तरपणे नमूद कराव्यात.

जिल्ह्यांमध्ये कायम स्वरूपी मालमत्ता निर्माण व्हावी व नाविन्यपूर्ण योजनेमध्ये मानव विकास निर्देशांकात वाढ व्हावी, तसेच प्रत्यक्षपणे अशा योजनांतून सर्वसाधारण व मोठ्या प्रमाणात लाभार्थ्यांना सामुहिक लाभ मिळावा व सर्वसाधारण आणि आदिवासींच्या विकासातील दरी भरु निघेल, यासाठी विविध ऊतांद्वारे जिल्ह्यास उपलब्ध होणाऱ्या निधीचे अभिसरण पद्धतीने (Convergence) नियोजन करून नाविन्यपूर्ण योजनेबाबतच्या आदिवासी विकास विभागाच्या संदर्भाधीन शासन निर्णयातील उक्त नमूद तरतूदींचे काटेकोरपणे पालन होईल, याबाबत सर्व संबंधितांनी दक्षता घ्यावी. जेणेकरून शासनाच्या नाविन्यपूर्ण योजनेच्या मूळ उद्देशाकडे दुर्लक्ष होणार नाही.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेताक २०२५१२२९९५९४९३९२४ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(शंकर त्र्यं. जाधव)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. सर्व जिल्हाधिकारी तथा सदस्य सचिव, जिल्हा नियोजन समित्या.

प्रत :-

- १) मा. राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई
- २) मा.मुख्यमंत्र्याचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ३) मा.उपमुख्यमंत्र्यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ४) मा.मंत्री (आ.वि.) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ५) मा.राज्यमंत्री (आ.वि.) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ६) मा.सर्व मंत्री/राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ७) मा.मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई
- ८) सर्व अपर मुख्य सचिव / सर्व प्रधान सचिव / सचिव मंत्रालयीन विभाग
- ९) प्रधान सचिव, नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई यांचे स्वीय सहाय्यक
- १०) सचिव, आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई यांचे स्वीय सहाय्यक

११) सदस्य सचिव, विदर्भ वैधानिक विकास मंडळ, बी-२३/ए, साउथ अंबाझारी मार्ग, अंध विद्यालयाजवळ, नागपूर

१२) सदस्य सचिव, मराठवाडा वैधानिक विकास मंडळ, नवीन प्रशासकीय इमारत, जिल्हाधिकारी कार्यालय कंपाऊड, तळमजला, औरंगाबाद-४३१००९

१३) सदस्य सचिव, उर्वरित महाराष्ट्र वैधानिक विकास मंडळ, नवीन प्रशासकीय इमारत, १८वा मजला, (पश्चिम बाजू) मंत्रालयासमोर, मुंबई-३२

१४) कार्यकारी अध्यक्ष, राज्य नियोजन मंडळ, नवीन प्रशासकीय इमारत, १९ वा मजला, (पश्चिम बाजू), मुंबई

१५) सर्व विभागीय आयुक्त

१६) आयुक्त, आदिवासी विकास आयुक्तालय, नाशिक

१७) आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे

१८) व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ, नाशिक.

१९) १९. अपर आयुक्त, आदिवासी विकास, नागपूर/ नाशिक/ ठाणे/ अमरावती

२०) संचालक, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय, मुंबई.

२१) सर्व जिल्हाधिकारी.

२२) सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद

२३) सर्व प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प.

२४) सर्व जिल्हा नियोजन अधिकारी.

२५) सर्व सहसचिव/ उप सचिव/ अवर सचिव/ कक्ष अधिकारी, आ.वि.वि, मंत्रालय, मुंबई.

२६) कार्यालय-०६ निवडनस्ती